

Г. А. Магась

кандидат наук з державного управління,
начальник кафедри оперативного мистецтва
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ТЕОРІЇ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

На підставі досвіду оперативно-службової діяльності органів та підрозділів Державної прикордонної служби України, аналізу науково-методичної літератури та нормативно-правової бази узагальнено основні підходи щодо формування основ теорії охорони державного кордону України.

Ключові слова: державне управління, національна безпека, недоторканність державного кордону, охорона державного кордону, захист державного кордону, Державна прикордонна служба України, оперативно-службова діяльність, теорія охорони державного кордону.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення гостро стало питання щодо переосмислення та перегляду питання охорони та захисту державного кордону, яке передбачає передусім теоретичне розроблення та впровадження в практику оперативно-службової діяльності (далі – ОСД) Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) – єдиної концепції охорони державного кордону, яка б найбільш повно відображала всі аспекти ОСД ДПСУ. Підтримка ґрунтовних ініціатив, спрямованих на перегляд базових теоретичних засад охорони та захисту державного кордону України, відкриє перспективні можливості для:

- подальших законодавчих ініціатив;
- корегування окремих аспектів практичної діяльності прикордонного відомства (підвищення ефективності діяльності керівників та органів управління всіх рівнів);
- конкретизації напрямів підготовки кадрів та наукових досліджень;
- формування ідеології реформування та стратегії сталого розвитку ДПСУ.

Державне управління – це вид діяльності держави, здійснення управлінського організуючого впливу шляхом використання повноважень виконавчої влади (Адміністрації Держприкордонслужби України) через організацію виконання законів, здійснення управлінських функцій заради забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах, створення умов для реалізації громадянами їхніх прав і свобод [1].

Тому незаперечною особливістю сучасного стану українського суспільства є необхідність пошуку теоретико-методологічних основ розвитку держави, суб'єктів державного управління, визначення і впровадження оптимальних форм їхньої взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Охорона та захист державного кордону, як один із ключових напрямів забезпечення національної безпеки, досліджували такі науковці: О.С. Андрощук, В.І. Баратюк, О.А. Бінковський, О.В. Боровик, В.П. Городнов, Ю.А. Дем'янюк, О.В. Деркач, С.О. Дмитров, В.В. Залож, В.П. Золотов, В.Л. Зьолка, Ю.Б. Івашков, І.С. Катеринчук, В.А. Кириленко, В.О. Косевцов, Д.А. Купрієнко, Б.В. Лейда, А.В. Махнюк, А.Б. Мисик, О.О. Михайлишин, В.О. Назаренко, Б.М. Олексієнко, В.М. Русаков, В.М. Серватюк, О.М. Ставицький, Д.В. Хруст, О.М. Шинкарук та ін. Крім того, значний потенціал для адаптації у прикордонну наукову сферу мають окремі положення теорії національної (зокрема воєнної) безпеки, що їх розробили відомі вчені В.Ю. Богданович, В.П. Горбулін, Ю.А. Гусак, Ю.Г. Даник, О.П. Дзьобань, Г.А. Дробаха, М.Ф. Єжеев, М.О. Ермошин, О.М. Загорка, О.А. Ільяшов, А.Б. Качинський, В.О. Косевцов, В.А. Ліпкан, А.А. Лобанов, С.П. Мосов, Н.Р. Нижник, В.М. Олуйко, Ю.В. Пунда, В.Г. Радецький, Ю.С. Репіло, І.С. Романченко, І.С. Руснак, І.Ю. Свида, А.І. Семенченко, Г.П. Ситник, Є.Б. Смірнов, М.В. Сунгуровський, В.М. Теле-

лим, В.І. Ткаченко, П.П. Чабаненко, В.І. Шарий, В.М. Шемаєв, О.М. Шамаков, С.П. Ярош та ін.

Об'єктивна необхідність систематизації знань щодо охорони державного кордону у формі фундаментальної наукової праці викликана й тим, що й досі розроблення проблем теорії велося за окремими темами і питаннями, які не були поєднані в цілісну і логічну систему. Попри законодавче закріплення основних вимог щодо забезпечення недоторканності державного кордону, у практиці врядування відсутні науково обґрунтовані положення про забезпечення їх предметної реалізації, а теоретико-методологічні напрацювання у цьому напрямі мають розрізнене, позасистемне спрямування.

Мета статті. Головною метою роботи є визначення та опис основних підходів щодо формування основ теорії охорони державного кордону України на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальні положення національної безпеки складають світоглядну основу теорії охорони державного кордону, вони визначають головну рису цієї теорії – її об'єктивний характер, орієнтують на відображення в теорії реальних явищ і процесів охорони кордону, на дослідження її об'єктивних закономірностей. При цьому практика охорони державного кордону буде відігравати двобічну роль. З одного боку, вона буде метою пізнання, а з іншого – базисом наукового аналізу її проблем і тенденцій розвитку. Особливого значення в сучасних умовах, коли є необхідність у прийнятті нестандартних рішень і підходів, набуває методологічний бік державного (військового) управління, розуміння його керівництвом до дій.

24 серпня 1991 року Україну проголошено незалежною демократичною державою [2]. Конституція визначила основні цілі, напрями, завдання і шляхи розвитку України – суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави [3]. Найвищою соціальною цінністю в Україні визнаються людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Завдання захисту важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави складають основу національної безпеки України. Основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, су-

спільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, визначено в Законі України «Про основи національної безпеки України» [4]. Об'єктами забезпечення національної безпеки визначено [4] людину і громадянина (їхні конституційні права і свободи); суспільство (його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси); державу (її конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність).

Суб'єктами забезпечення національної безпеки є такі: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; Суди загальної юрисдикції; Прокуратура України; Національне антикорупційне бюро України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до Законів України; органи і підрозділи цивільного захисту; громадяни України, об'єднання громадян.

Пріоритети національних інтересів визначено в статті 6 Закону України «Про основи національної безпеки України». Одними з них є «захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України».

Стаття 8 Закону [4] визначає основні напрями державної політики з питань національної безпеки. Одним із головних напрямів у сфері безпеки державного кордону України є питання прискорення процесу делімітації та демаркації кордонів України та боротьби з організованими злочинними угрупованнями, зокрема міжнародними, які намагаються діяти через державний кордон України, в пунктах пропуску та виключній (морській) економічній зоні.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можна зробити такі висновки:

1) ідеологічний базис державної політики складають її національні інтереси – людина і громадян, суспільство і держава;

2) захист національних інтересів лежить у площині національної безпеки України;

3) державна прикордонна служба України є її суб'єктом, який реалізує свої повноваження у сфері охорони державного кордону.

Неоднорідність та неоднозначність характеристик ділянок кордону України, масштабність протиправної діяльності та внутрішньої ситуації в державі дає підстави для їх глибокого аналізу з метою визначення теоретичних та практичних аспектів охорони державного кордону України з урахуванням сучасних реалій та подальшої перспективи. Основним механізмом держави, який реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, є діяльність Державної прикордонної служби України. Правові основи організації та діяльності Державної прикордонної служби України, її функції та повноваження визначені Законом України «Про Державну прикордонну службу України» [5]. На Державну прикордонну службу України покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні [6].

Таким чином, зміст діяльності прикордонного відомства містить два конкретні складники, які базуються на ключових термінах: «недоторканість державного кордону» та «охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні». Основний зміст принципу недоторканості державного кордону полягає, по-перше, в недопущенні незаконної зміни проходження його лінії; по-друге, в забезпеченні дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму; по-третє, в протидії незаконному переміщенню осіб через державний кордон, незаконній міграції, торгівлі людьми, а також незаконному переміщенню зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, боєприпасів, вибухових речовин, матеріалів і предметів, заборонених до переміщення через державний кордон; по-четверте, в припиненні провокацій, інцидентів та конфліктів на державному кордоні.

Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення і має таку загальну структуру [5]:

- а) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону;
- б) територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері охорони державного кордону;
- в) морська охорона, яка складається із загонів;
- г) органи охорони державного кордону (прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини);

д) розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону.

Основними функціями Державної прикордонної служби України є [5]:

- охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах із метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;
- здійснення прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення;
- охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій;
- ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України згідно із Законами України «Про розвідувальні органи України» та «Про оперативно-розшукову діяльність»;
- участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контролюваних прикордонних районів;
- участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України;
- участь у здійсненні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»;
- охорона закордонних дипломатичних установ України;
- координація діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону України та пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території

і з неї, а також діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю під час перетину державного кордону України та пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України та в контрольних пунктах в'їзду – виїзду.

Виконання зазначених функцій є оперативно-службовою діяльністю Державної прикордонної служби України.

Таким чином, враховуючи вищенаведене, автором запропоновано таке тлумачення терміну «оперативно-службова діяльність».

Оперативно-службова діяльність – виконання визначених законодавством функцій ДПСУ, спрямованих на забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. З огляду на вищевикладене, діяльність Державної прикордонної служби України, з точки зору її функціонального призначення, можна класифікувати за її різновидами, формами застосування сил та засобів та окремими функціями, а саме:

а) основні види діяльності ДПСУ:

- оперативно-службова діяльність;
- оперативно-розшукова діяльність;
- розвідувальна (контррозвідувальна) діяльність;

- інформаційно-аналітична діяльність.

Форми – це способи здійснення оперативно-тактичних дій органів, підрозділів ДПСУ на різних стадіях оперативно-службової діяльності.

б) форми оперативно-службової діяльності:

- прикордонна служба;
- прикордонний контроль;
- пошукові заходи (спеціальні дії);
- оперативно-профілактичні заходи;
- прикордонна операція.

Слід зазначити, що режимні заходи можуть розглядатися окремою формою ОСД і невід'ємним складником визначених форм.

в) окремі функції (коли йдеться про участь в тих чи інших заходах, де Державна прикордонна служба не є головним суб'єктом їх реалізації або де ця функція є складником управлінської сфери діяльності):

- участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на дер-

жавному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів;

- участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетину державного кордону України;

- участь у здійсненні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»;

- охорона закордонних дипломатичних установ України;

- координація (складник управлінської сфери діяльності) діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаних із захистом державного кордону України та пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї, а також діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю під час перетину державного кордону України та пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України та в контрольних пунктах в'їзду – виїзду.

Висновки і пропозиції. Отже, теорія охорони державного кордону України – це систематизований науковий погляд на актуальні питання охорони державного кордону з точки зору законодавства у галузі безпеки і оборони України, практичних аспектів діяльності Державної прикордонної служби України та з урахуванням перспектив її подальшого розвитку.

До основних видів діяльності ДПСУ належать такі: оперативно-службова діяльність, оперативно-розшукова діяльність, розвідувальна (контррозвідувальна) діяльність, інформаційно-аналітична діяльність.

Під оперативно-службовою діяльністю пропонується розуміти виконання визначених законодавством функцій ДПСУ, спрямованих на забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. Формами оперативно-службової діяльності ДПСУ доцільно вважати прикордонну службу; прикор-

донний контроль; пошукові заходи (спеціальні дії); оперативно-профілактичні заходи; прикордонну операцію.

Залежно від умов обстановки на державному кордоні, наявних сил та засобів, завдань, які стоять перед органами та підрозділами ДПСУ, вищезазначені форми можуть застосовуватись на певних рівнях управління.

Перспективою подальших досліджень є вибір та обґрунтування методів дослідження в теорії мистецтва охорони державного кордону ДПСУ, теорії розбудови ДПСУ, теорії ефективності оперативно-службової діяльності ДПСУ, теорії за видами діяльності та видами забезпечення діяльності ДПСУ, теорії бойового застосування сил та засобів ДПСУ.

Список використаної літератури:

1. URL: <https://uk.m.wikipedia.org>
2. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України». Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38. С. 502.
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Закон України «Про основи національної безпеки України». Відомості Верховної ради України. 2003. № 39. С. 351.
5. Закон України «Про Державну прикордонну службу України». Відомості Верховної Ради України. 2003. № 27. С. 208
6. Закон України «Про державний кордон України». Відомості Верховної Ради України. 1992. № 2.

Магась Г. А. Основные подходы относительно формирования теоретических основ теории охраны государственной границы Украины на современном этапе

На основании опыта оперативно-служебной деятельности органов и подразделений Государственной пограничной службы Украины, анализа научно-методической литературы и нормативно-правовой базы обобщены основные подходы относительно формирования основ теории охраны государственной границы Украины.

Ключевые слова: *государственное управление, национальная безопасность, неприкосновенность государственной границы, охрана государственной границы, защита государственной границы, Государственная пограничная служба Украины, оперативно-служебная деятельность, теория охраны государственной границы.*

Mahas H. A. The main approaches on forming of the theoretical bases of the State border of Ukraine protection theory on the modern stage

The main approaches on forming of the theoretical bases of the State border of Ukraine protection theory on the modern stage have been generalized in the article on the basis of experience of operative-service activity of organs and units of the State border Guard Service of Ukraine, analysis of scientifically-methodical literature and normatively-legal base.

Key words: *state administration, national security, inviolability of the state border, protection of the state border, defense of the state border, the State Border Guard Service of Ukraine, operative-service activity, the State border protection theory.*